

A STIBOR-SÍREMLÉKEK MESTERE

„Van szerencsém méltóságodnak nagybecsű tudomására hozni, hogy Budán a Mátyás templom és a Szent István szobor közti térségen, a most folyó építkezési munkálatok közepette, a földből egy veres márvány síremléket ástak ki, mely első megtekintés után ítélve, a XV. századból való lehet. Sajnos a márvány síremlék egy része hiányzik, a deréktől kezdve a lábakig azonban teljesen ép állapotban van, páncélos buzogányos férfialak, egyenes kardjának markolatánál családi czimmerrel, mely közelebbi támpontul szolgálhat, a síremléket illetőleg.”

Az idézet ifj. Reiszig Edének, a Műemlékek Országos Bizottsága (MOB) levelező tagjának¹ a bizottság elnökéhez, báró Forster Gyulához 1907. VII. 23-án írott leveléből való.² Egy nappal később kelt, de az előbbivel egyszerre érkezett a bizottsághoz Szendrei János beszámolója:

„A Mátyás templom mellett a régi pénzügyminisztériumi zárda épület alatt igen becses leletre akadunk. Tegnap reggel remek vörös márvány sírkövet ástak ki egy lovag egész alakjával, lábainál oroszlánal. Felirat nincsen rajta. Azonban a czímerből megállapítottam, hogy az Stibor vajda fiának, Stibor János, Zsigmond király főkomornyik mesterének sírköve, aki 1434-ben halt meg. Bal vállán viseli a sárkányrendet is.

Valószínűnek tartom, hogy a lelet helyén van az egész sírláda, melynek a kiásott rész csak fedele volt.

Azért tehát ki kellene ásatni azt a részt, ahol különben a további ásást beszüntettem.

Méltóztassék esetleg velem rendelkezni. ...

Ui. Az intézkedés sürgős, mert a munka folyik. A sírkövet beszállították a toronyhelyiségbe.”³

Előkerülése óta a fent említett sírkő (*I. kép*) páratlan „karriert” futott be: ma már királyokkal parolázik, és a magyarországi középkor legmarkánsabban körvonalazódó szobrász-kőfaragó egyéniségének ad nevet. Szendreinek az ifjabbik Stibor sírköveként történt meghatározását később se vitatta senki, és az apa székesfehérvári sírkövének azonosítása, valamint a Stibor család magyarországi genealógiája ismeretében az ma már tényként fogadható el.

Szendrei Jánosnak mindenben egyébként nem volt igaza. A nevezetes Stibor erdélyi vajda – Stiborici I. Stibor – hasonnevű fia, Stiborici (Bolondóci) II. Stibor az oklevelekben mint a „Vág folyó ura” (1414–1421), majd „kapitánya” (1428) fordul elő, Zsigmond király vezére volt a husziták elleni harcban. János keresztnéve és főkomornyik mesteri, illetve a későbbiekben időnként szereplő főkamaraesi hivatala olyan tévedés, amelynek forrását ez ideig nem sikerült meglegelni⁴, mindenesetre valószínű, hogy nem Szendrei János találta ki rövid levélkéje írása közben.

A leletről azonnal, már július 26-án, a két fenti levél

iktatási időpontjánál egy nappal korábban beszámolt a sajtó, nevezetesen a Fremdenblatt című újság⁵, Szendrei János meghatározásáról is említést téve. Lelőhelyként az szerepel, hogy egészen a Mátyás-templom közelében találták, ahol korábban a kolostor és polgárházak álltak, majd a pénzügyminisztérium épülete emelkedett.

A híradások sajnos nem adnak részletekbe menően számot a leletről. Reiszig levele tűnik a legpontosabbnak, ő a Mátyás-templom és az akkor újonnan felállított Szent István-szobor közti térséget említi. A leletről még előkerülése közben számolt be, erre mutat a töredékességre való utalás, miszerint akkor még csak az alsó, nagyobb rész került elő – ma is itt, a derék vonalában húzódik a kőlap két darabja közötti törésvonal. A Szendrei említette „régii pénzügyminisztériumi zárda” a volt jezsuita papnevelde, majd pénzügyminisztérium, amelynek a templomhoz dél felől csatlakozó néhány tengelyét még 1874-ben bontották le, hogy a helyreállítandó Nagyboldogasszony-templom kiszabaduljon a hozzáépült tömbök szorításából. a maradék épületet pedig 1906-ban, a Szent István-szobor felállításával és a környék rendezésével tüntették el. Már 1874-ben is több sírkő került elő ezen a részen.⁶ A Stibor-sírkő épen maradt, csiszolt felületei arra utalnak, hogy amíg földbe nem került, mindig tető volt fölötte, ez természetesen lehetett maga a Nagyboldogasszony-templom, de lehetett a templom temetőjének egy épülete – egy sírkápolna – is. Szendrei feltételezése, miszerint a szarkofágfedél alatti sírláda is a lelet helyén lehetett, egyáltalán nem tűnik megalapozatlannak, a felirat hiánya, a profilos keretezés határozottan magasított síremlékre utal. A csak a kőlap egyik hosszoldalán húzódó keretezés valamiféle együttes részének mutatja a darabot, felvethető, hogy épületbelső sarkába illesztették, de falfülkében való elhelyezkedése is elképzelhető. Kizámi azt sem lehet, hogy egy további fedlap – a főúr feleségének, Szécsényi Dorottyának síremlékére gondolhatunk – kapcsolódott hozzá (ezt a lehetőséget már Lócsy Erzsébet felvetette⁷). A problémák arra figyelmeztetnek, hogy a Nagyboldogasszony-templom körüli egykori temető feltáratlan, és bár területe a későbbi építkezések következtében bizonyára erősen bolygatott, még így is komoly leletekre lehet számítani egy esetleges ásatás, a templomtól délre minduntalan felvetődő beépítési ötletek megvalósulása esetén.⁸

A sírkő előkerülését követően a MOB hivatalos fényképésének számító Hollenzer és Okos cég⁹ elkészítette a sírkő fényképét is; a felvételt benyújtott két példányának egyikét elküldték Bécsbe dr. Georg Ritter von Kieszkowskinak.¹⁰ Az első tudományos híradásra a megtalálás után hat évet kellett várni. A Fremdenblatt közlése szolgált ala-

pul a fenti Jerzy Kieszkowski számára, hogy 1913-ban bevezesse a lengyel származású főúr emlékkövét a lengyelországi szakirodalomba, tanulmányában a MOB-tól kapott fényképet is közzétette.¹¹ Ugyanekkor jelent meg a MOB évkönyveinek harmadik kötete, amely szerint a darab a koronázótemplom közvetlen közelében, a templom környezetének rendezése közben került elő, és a Halászbástyában (annak Szendrei említette tornyában) helyezték el.¹²

A Halászbástya kőtárában pihenő emléket, a Fővárosi Múzeum sírköveihez és más budai faragványaihoz hasonlóan, Horváth Henrik emelte ki a feledés homályából az 1930-as években.¹³ A Magyar Művészet című folyóiratban 1932-ben írt két cikke különnyomataként kiadott „Buda a középkorban” című művének címlapjára egyenesen a Stibor-sírkő fejrészletét helyezte.¹⁴ A tőle eredő, az 1430-as évekre való keltezését¹⁵ ma is elfogadhatjuk, azzal a pontosítással, hogy nem valószínű, hogy az ifjabb Stibor halálával férfiágon magvaszakadt család valamely leszármazottja lett volna a megrendelő, így minden bizonnyal Stibor halála (1434) előtt készült a faragvány. Bár a főúr 1431-ben írt végrendelete¹⁶ nem utal rá, valószínűsíthető az összefüggés a végrendekezés ténye és időpontja, valamint a sírkőállítás között.

Elszállt azonban az idő Horváth azon megállapítása fölött, miszerint a sírkő a budai domonkosok műhelyében készült volna. Csupán a domonkos kolostor szentélyében 1902-ben nagyobb számban feltárt sírkövek fennmaradásának és előkerülésének szerencsés véletlene következtében tűnhetett elfogadhatónak egy, a 14. század második felétől mintegy másfél évszázadon keresztül a kolostorban tevékenykedő sírkőfaragó műhely létezése. Ma már a Stibor-sírkő alább részletezett stíluskapcsolatai és alkotójának munkássága alapján a késői Zsigmond-kor arisztokrata körökben legdivatosabb, polgári jellegű szobrász-vállalkozójának képe sejlik fel a fél évezredes homályból.

A Stibor-sírkőnek nála több mint ötven évvel korábbi, illetve negyven évvel későbbi töredékekkel való, Horváth által felvetett, szoros technikai és formai rokonsága sem állja meg a helyét: mind az 1360-as, 1370-es évek egyes emlékeivel rokonítható Borbála-töredék¹⁷, mind az 1476-ban elhunyt Ernusztnak szlavón bán halálát követően faragott szarkofágfedlapjának darabja¹⁸ teljesen más kapcsolatrendszerbe tartozik; az 1436-os halálzási évszámú, ún. Châtillon-címeres sírkövel¹⁹ (18. kép) való stílusos kapcsolat ugyanakkor valóban szorosnak mondható, ahogy az akkor a Magyar Nemzeti Múzeumban lévő női fejes töredéket (6. kép) is helyesen kötötte Horváth – a későbbi azonosított heraldikai támpont nélkül is – a Stibor-síremlékhez.²⁰

Egy Székesfehérváron 1923-ban az északi városfal föld alól előkerült szakaszában beépítve talált, páncélos törzset ábrázoló sírkőtöredékekkel²¹ (2. kép) kapcsolatban – Möller István Hunyadi-kori keltezését követően²² – 1932-ben Marosi Arnold a részletek meggyőző összevetése alapján mutatott rá, hogy a faragvány és a Horváth Henrik által akkor frissen közölt, budai Stibor-sírkő „egy kéz munkájára vall”.²³ (Marosi korábban már a töredék fényképét is közölte a röviddel később Horváth Henrik tanulmányainak is helyet adó Magyar Művészet lapjaiban.)²⁴ A mesterazonosságot elfogadta Vernei-Kronberger Emil és

Horváth Henrik is.²⁵ A stílusösszefüggéseket is alátámasztó típusbeli hasonlóság alapján egyazon műhely munkáiként értékelte a két emléket Dercsényi Dezső, és készítőjük azonosságát se zárta ki.²⁶ Egy Jakosics József ferences tartományi rendfőnök hagyatékában felfedezett, 18. század végi rajzon is azonosította a töredéket, a sírkő más, akkor eredetiben még nem ismert részleteivel együtt.²⁷ (3. kép) A fehérvári darabot – a csak később ismertté vált címerábrára hiányában, de a rendelkezésre álló történeti adatok alapján nem alaptalanul – a bazilikában való temetkezésre 1427-ben Zsigmond királytól engedélyt nyerő Rozgonyi István temesi ispánnal (†1439/40) hozta összefüggésbe.²⁸ Később Ybl Ervin írásában – a faragvány készítősi idejét és a forrásadatokat tekintve ugyancsak nem megalapozatlanul – a templomban temetőkápolnát építettő Ozorai Pipo (†1426) személye is felvetődött a síremlékkel kapcsolatban.²⁹

Gerevich László feltételezte Perényi István (†1437) asztalnokmester rudabányai sírkövének (20. kép) és a budai Stibor-sírkőnek a műhelyazonosságát;³⁰ készítősi idejük között csak néhány évnnyi a különbség, és a sisaktakaró kezelésében valóban fennáll közöttük rokonság. A Lábatlan család karvai (Kravany nad Dunajom, Szlovákia) sírkövének idekapcsolása azonban elhibázott: a Mátyás-kori késő gótikus márványfaragványokkal stílusos kapcsolatban álló emléket a csak a 15. század harmadik negyedében feltörekvő család éppen gyors társadalmi emelkedésének jelzésként állította, az 1460-as éveknél nem korábban.³¹

Az 1970-es években, bár sajnálatosan szétvert állapotban, megkerült a székesfehérvári sírkő hiányzó, a Dercsényi által közölt rajzról (3. kép) ismert fejtöredéke is.³² (4. kép) Az István Király Múzeum adattárába került fényképe 1982 táján Kovács Péter hívta fel a figyelmemet, ezt követően a rajzzal való azonosítása és a rajzon üresen hagyott címerpajzs ábrájának meghatározása egyszerű feladat volt. Kralovszky Alán segítségével magát a faragványt is sikerült fellelni. A darab tipológiai és stílusos szempontból teljes mértékben igazolta Marosi Arnold és Dercsényi Dezső véleményét. A címer és a felirattöredéknek a tízes években történt elhalálózásra utaló részlete („decimo anno”) alapján bebizonyosodott, hogy a síremlék az 1414-ben elhunyt idősebb Stiboré volt, és így családi kapcsolatra vezethető vissza a minden kétséget kizáró mesterazonosság.³³ Az azonosítás a Stibor vajda temetkezési helye körüli történettudományi bizonytalanságot is gordiuszi csomóként vágta át: Wenczel Gusztáv közlése nyomán ugyanis a krakkói Szent Katalin-templom egyik kápolnáját tartották temetkezőhelyének³⁴, Mályusz Elcmér pedig a Stibor alapította vágújhelyi Ágoston-rendi prépostságot nevezte meg sírhelyeként.³⁵

Időközben a Magyar Nemzeti Múzeum kőraktárának Varga Líviával együtt végzett átvizsgálása során feltűnt egy vörös márványból faragott Stibor-címer részlete (5. kép), amelyet a stílusjegyek – elsősorban a sisaktakaró formálása – alapján a Stibor-síremlékek körébe, majd az 1987. évi Zsigmond-kiállítás katalógusában először „nevesített” Stibor-síremlékek Mestere oeuvre-jébe soroltunk.³⁶ A múzeumban ismeretlen lelőhelyű, régi múzeumi anyagként 1970-ben beletárolt darabról a leltárkönyv

újébli áttanulmányozása során sikerült kideríteni, hogy a Nemzeti Múzeumból korábban a Budapesti Történeti Múzeumba jutott, már említett, Horváth Henrik által a budai Stibor-síremlék körébe vont, pánttal leszorított hajzatú, női fejes töredékekkel (6. kép) együtt került elő a budai Dísz tér déli oldalán, a honvéd főparancsnokság építései, 1895–1896-ban. Éppen száz éve – más jellegű leletek mellett – négy töredék került a Nemzeti Múzeumba (ezek egyike, a fejet ábrázoló, két darabból állt össze). 1939-ben három darabot átadtak a Székesfővárosi Lapidariumnak. Ezek közül a fejtöredéket Horváth Henrik nyomán többször is közölték, de nekünk a BTM összes kőraktárának átnézése során sem sikerült fellelnünk. Egy másik töredék ugyancsak lappang, így pillanatnyilag a háromból csak egy van meg. (7. kép) A negyedik, a címeres töredék a Nemzeti Múzeumban maradt.³⁷ A címerpajzshoz tartozott az a csőrös sisak, amelyet a Nemzeti Múzeum leltárkönyve szerint a ma lappangó darabon lehetett látni, nyakvértjének alja a pajzs heraldikailag bal felső sarkán ül (nem lehetetlen, hogy a két töredék törésvonala össze is illene). Mind a négy darabon – a női fej mellett is – megtalálhatók a sisaktakaró erősen rokon megformálású részletei, ez az együttes előkerülés mellett összetartozásuk másik bizonyítéka. A női fej és alak, illetve a heraldikai ábra tehát egy síkon, választóvonal, keret nélkül helyezkedett el eredetileg a faragványon – hasonlóan a két Stibor-sírkőhöz, ahol közvetlenül a fejek mellett kapott helyet egy-egy címerpajzs. A töredékek ezenkívül és a Stibor-címertől függetlenül is szoros motivális, technikai és stílári egyezést mutatnak az ifjabb Stibor síremlékének megfelelő részleteivel, így a csigás hajzat kialakítása, a takarófoszlányok lapos faragásmódja és kerekded részletek alkotta körvonalrajza tekintetében. (A sisaktakaró karéjos leveleinek megformálását biológiailag ugyan helytelenül, de nagyon is szemléletes módon száz évvel ezelőtt a Nemzeti Múzeum leltárkönyvében a „tölgyfakoszorú” jellemzéssel illeték.) A női fejes faragvány azonban nem egyszerű lap volt. Egyik darabján a sisaktakarót hordozó síkon olvasható gótikus minuszkulás feliratrészlet (a „moderni” szótöredék áll rajta, alatta pedig egy másik, vele párhuzamos felirat sor szerkesztőhálója vehető ki) mellett perem húzódik, amelytől egy, a töredéken üres felületet mutató, mélyebb sík felé átmenő homorlat indul.

A címer alapján a síremlék a Stibor család egyik nőtagjái volt. A férfiak házastársait feltehetően férjeik mellett, Székesfehérváron, illetve a budai Nagyboldogasszony-templomnál helyezték nyugalomba, így ez a harmadik síremlék az idősebb Stibor két leánya közül az egyiknek (az ifjabb Stibor nővérének) állíthatott emléket, valószínűleg Annának (Jachna), Újlaki László macsói bán özvegyének.³⁸ A lelőhelynek a csehek, lengyelek kedvelt temetkezéshelyeként ismert Szent Zsigmond-prépostsághoz való közelsége alapján valószínűnek tűnt a síremlék onnan való származtatása, ez került be a Zsigmond-kiállítás katalógusába is.³⁹ Ott még azt is felvetettük, nem ehhez a síremlékhez tartozott-e az a 15. századi női (?) sír, amelynek megtalálásáról Jankovich Miklós számolt be 1827-ben, Podjebrád Katalinhoz, Mátyás király első feleségéhez kötve azt.⁴⁰ A templom maradványainak eddigi

feltárása azonban semmilyen temetkezési nyomot nem hozott felszínre, még kevésbé a sírkő újabb töredékeit, és bár az azonosságot továbbra sem lehet kizárni, más lehetőség is említést érdemel. Származási helyként elképzelhető mind a ferencesek közelben feküdt Szent János-temploma, mind a mai Dísz tér északi részén egykor állt Szent György-kápolna. A töredékek mindkettőből elkerülhettek a térnek a honvéd főparancsnokság helyén egykor állott déli házsora területére, vagy másodlagosan beépülhettek a házak falaiba. Ráadásul azon a részen, ahol a darabok előkerültek, állt a 15. század elején a Stibor család városi palotája.⁴¹ Még az is elképzelhető lenne, hogy a faragvány nem is sírkő volt, hanem a lakóház címeres táblája. Ez ellen szól azonban a női fej lehunytt szeme, valamint az a tény, hogy nem egy ilyesfajta táblán könnyen elképzelhető angyalfiguráról van szó, ugyanis a fej a nyak fölött körben szabadon áll, vagyis nem voltak az alaknak oly módon elhelyezkedő szárnyai, mint az alábbiakban bemutatandó három – részben címert tartó – angyalfigurának. (12., 14., 17. kép)

Még éppen bekerülhetett a Zsigmond-kiállítás katalógusába majd a kiállításra egy a lengyel Pobóg címeremzetség patkóra illesztett keresztet hordozó címerpajzsait⁴² és egy írásszalagot tartó férfi(?)alakit ábrázoló dombormű (8. kép), amely a csigás hajfürtök maradványai és a köpeny redőzetének lapos faragásmódja alapján a Stibor-síremlékek Mesterének köréhez kapcsolható.⁴³ A BTM Ibolya utcai raktárának átvizsgálása során felbukkant hat töredékhez egy korábbi fénykép⁴⁴ tanúsága szerint eredetileg továbbiak tartoztak még, köztük a nagyjából négyzetes kőlap mezőjének alsó, vízszintes lezárása is. A faragvány a Várhegy déli részének a női fejes sírkő kapcsán már felsorolt templomai egyikéből származhat, 1950-ben Gerő László bontatta ki másodlagos felhasználásból a Fehérvári-rondella török kori falából.⁴⁵ (9. kép) Az írásszalag „miserere” felirata alapján síremlék részével, alighanem egy szarkofág egyik rövid oldalát alkotó, eredetileg függőleges helyzetű lappal állunk szemben.⁴⁶ Logikus lenne a feltételezés – egyben a Stiborok síremlékeivel való stílári összefüggést is magyarázná –, hogy Zsigmond vagy a Stiborok környezetének egy lengyel származású tagjának emlékééről van szó. A forrásokból ismert személyeket azonban a Pobóg nemzetséggel egyelőre nem sikerült kapcsolatba hozni. A leglátványosabb megoldás, miszerint a síremlék Stibor vajda vejéé, az Ossolinski családhoz tartozó Balicki Andrásé (†1420) lenne, megbukik azon, hogy a nemzetség, amelyhez ez a család tartozott, fejszét ábrázoló címet használt.⁴⁷ A síremlék különleges igényekről tanúskodó kialakítása, feltételezhetően szarkofág típusa mindenesetre a társadalom legfelső rétegének, az arisztokraták kicsiny csoportjának valamely tagját jelöli ki lehetséges megbízóként. Ennek a faragvány jellegéből és színvonalából adódó képnek mondana ellent, ha a címerábra egyetlen jelenleg ismert – Mátyás király pénzén szereplő – magyarországi párhuzama (10. kép) alapján a darabhoz kötnénk a néhány évtizeddel később szereplő, polgári-nemesi Kovács István kamaraispán személyét, illetve családját.⁴⁸

Aránylag új leleteknek számítanak a boszniai Bobovac

királyi rezidenciájának Pavao Andelić vezette ásatásai során előkerült, 1973-ban publikált sírkőtöredékek.⁴⁹ (11–12. kép) Nemcsak a vörös márvány anyag köti a darabokat Magyarországhoz, hanem a stílus is: Andelić teljes joggal tekintette legközelebbi párhuzamuknak az ifjabb Stibor budai sírlapját. A töredékek között Andelić három bosnyák király – Ostoja (1398–1418), II. Tvrtko (1404–1443) és Tamás István (1443–1461) – sírköveinek darabjait, ezen belül II. Tvrtko és Tamás István koronát és „T” illetve „ST” monogramot hordozó címerét határozta meg. Egy rekonstrukciós rajzba a töredékek túlnyomó részét be is építette. (13. kép) Valójában az „ST” monogram jelenthet Tvrtko Istvánt is, és ebben az esetben nem szükséges a Stibor-sírkövek kronológiájába nehezen beilleszthető Tamás István személyét is szerepeltetni. A darabok között található páncélos törzstöredék és díszes kardhüvely részletei, a feliratos keret kiképzése ugyanis a Stibor-síremlékek Mestere saját kezű alkotásaként mutatják a sírköve(ke)t. Az egyik „[bo]ne memorie magni olim dni et” feliratot hordozó saroktöredéken szárnyas angyal feje és válla látható, mellette a központi nagy figura lándzsájának hegyével. (12. kép) Ez a darab további bizonyítékul szolgál a budai keletkezés mellett: az angyal hajzatának körvonala, pántszerű gallérja, a fej fölött kitárt szárnyak egyéni formálása közvetlen – talán még méretben is azonos – párhuzama egy befejezetlen, üresen hagyott címerpajzsot tartó angyalt ábrázoló, budai sírkőtöredéken található, amely a Mária Magdolna-templom feltárása során került elő.⁵⁰ (14. kép) A boszniai faragványok készítését az ifjabb Stibor sírkövéhez igen közelre, az 1430-as évekre keltezi a feltételezhető megbízó, II. Tvrtko 1433 és 1436 közötti budai száműzetése.⁵¹ (A bobovaci anyagban egyébként felesége, Garai Dorottya síremlékének töredékeit is azonosította Andelić.⁵²)

Mind a székesfehérvári Stibor-fejttöredék, mind a boszniai feliratos darabok keretsávjában a szavak között esetenként levéldíszes vagy indás felületkitöltő motívumok találhatóak. Hasonlók a korabeli hazai emléanyagban alig tűnnek fel, csupán jóval későbbi – elsősorban már a reneszánsz stílusú – faragványok mutatnak jellegükben hasonló, stílusukban azonban eltérő díszítéseket. A vizsgált emlékcsoporthoz kapcsolható viszont az az indadísz, amely a Magyar Nemzeti Múzeum egy ismeretlen lelőhelyű, de nagy valószínűséggel budai töredékcsoportjából nem kevés bizonytalansággal összeállítható, karéjos tükörrel és heraldikus ábrával díszített sírkövön a karéjos keret és a köriratsáv találkozási pontjainál figyelhető meg. (15. kép) A sírkövön a lapos faragású sisaktakaró karéjos körvonalaraja és a betűformák is a Stibor-síremlékek Mesterének alkotásaira emlékeztetnek, felvethető, hogy az ő környezetéből, műhelyéből kerülhetett ki ez a darab is.⁵³ Hasonlóan bonyolult, összetett tükörkeretelése, a takarófoszlány részlete, a betűformák alapján ugyanebbe a körbe tartozik egy a budai domonkos kolostor területén előkerült sírkőtöredék is.⁵⁴ (16. kép)

A Stibor-síremlékek Mesterének szigorúan frontális beállítású vörösmárvány-faragványaitól oldalra forduló helyzetét tekintve eltér egy angyalt ábrázoló töredék (17. kép), amely állítólag a Nagyboldogasszony-templom res-

taurálása során került elő (az utóbbi időben a BTM raktáraiban nem sikerült fellelni).⁵⁵ A hajzat alakítása alapján a Stibor Mesterhez, illetve műhelyéhez köti a szakirodalom.⁵⁶ A csigás hajfürtöknek a budai Stibor-sírköveken látható faragástechnikai megoldásaihoz képest jóval durvább, sematikusabb megformálása alapján Horváth Henrik a Stibor-mester stílusának provincializálódásáról beszélt a darabmal kapcsolatban.⁵⁷ A szemek, a ruharedők kevésbé puha megformálásúak, jóval vonalasabb jellegűek, mint a Stibor-síremlékek Mesterének ismert alkotásain, ugyanakkor a hajpánt, az angyalszárny kialakítása, a szárnytollak rajza, az áll formálása a mester követőinek körébe utalja a darabot.

A Stibor-síremlékek részleteinek vizsgálata során több foglalkoztak a díszes övekkel (1–2., 11. kép), amelyek eredeti példaképei bizonyíthatóan a korabeli viselet Budán elterjedt és ott is készített tartozékai voltak. Kralovszky Alán, majd Zsámbéky Monika a kerepesi ezüst-kincs övvereteinek és a budai Stibor-sírkő övének kapcsolatára mutatott rá,⁵⁸ Nagy Ildikó (BTM) pedig egy a budai Várban előkerült ötvösműhely anyagából, övlemezveretők közül emelt ki mind a budai, mind a fehérvári Stibor-övvel szoros egyezést mutató leleteket (a boszniai törzstöredék öve ugyancsak ebbe a körbe tartozik).⁵⁹

Marosi Ernő már röviddel a budai szoborlelet előkerültét követően rámutatott egyes szobrok és az ifjabb Stibor síremlékének stílári kapcsolatra, és egy a Großlobmingi Mester követőjeként Budára került és a világi ábrázolású szobrok készítésében közreműködött szobrász budai letelepedését feltételezve egyenesen a szoborlelet bizonyos darabjai és a Stibor-síremlékek egyazon kéztől való származását vetette fel.⁶⁰

A Stibor-síremlékek Mestere saját kezű művei mellett a magyarországi, ezen belül jelentős mértékben a budai sírkőanyag egy sor olyan emléket vonultat fel az 1430-as évekből, amelyek heraldikai díszük stílusfázisában, epigráfiai jellegzetességeikben a Stibor-sírkövekkel sok tekintetben azonos képet mutatnak, faragóik kézjegyeit, személyes stílusát, esetenként gyengébb minőségűeket tekintve azonban eltérnek a Stibor Mester munkáitól. Legszorosabb a már Horváth Henriktől felvetett kapcsolat az 1436-os halálzási évszámú, a szakirodalomban – megalapozatlanul – Châtillon-címeres sírkőként szereplő emlékekkel. (18. kép) Ez utóbbinak közeli stílári és motivális rokona Décei Rohfi István fia János (†1420) kopottságában is jó művészi színvonalról tanúskodó sírlapja a zágrábi Horvát Történelmi Múzeumban.⁶¹ (19. kép) A Gerevich László által hangsúlyozott összefüggés Perényi István (†1437) sírkövével (20. kép) ugyancsak szembevetendő, de az asztalnokmester rudabányai és testvére, Perényi János (†1458) tárnokmester terebesi sírlapjának hegyes, hangsúlyos közép-erű levelekből álló sisaktakaró-foszlányai erősen különböznek, sokkal naturalisztikusabbak a Stibor-sírkövek formáitól. A Stibor-sírkövekhez mérhetően magas minőségű két Perényi-sírkő készítője egészen biztosan János volt, aki röviddel öccse halálát követően rendelkezhetett meg mindkettejük emlékkövét, a sajátján gondosan kihagyatva a helyet a jövőben elnyerendő tisztségek felsorolására, valamint halálának dátumára.⁶² Takarófoszlányainak jellegé-

ben a Perényi-sírkövekhez hasonló, de részletképzésében, betűfaragásában valamivel gyengébb színvonalról tanúskodik Frangepán János (†1436) horvát bán budai sírlapja (21. kép), amelynek készítését a halálozás napját is tartalmazó felirat 1436 utánra helyezi. A főúr 1434-ben szembe került az uralkodóval, lázadóként feltehetően Klissza várában halt meg, özvegye 1437 elején hódolt meg a királyi seregek előtt. Valószínűtlen Frangepán budai temetkezése, így azt kell feltételeznünk, hogy az özvegy az arisztokrácia körében divatos budai műhelyben megrendelt sírlapot utóbb elszállíttatni szándékozott. Erre azonban nem került sor, a csak durván megmunkált sisak az egyébként készre faragott sírkő befejezetlen voltát mutatja, és a kőlap mindkét fennmaradt darabja másodlagos felhasználásról tanúskodik.⁶³ Az ún. Châtillon-címeres sírkő, a Perényi-sírkövek és a Frangepán-sírkő három különböző mester tevékenységi körébe utalható, akik nagyjából ugyanabban az időben, talán egy-két évvel a Stibor-síremlékek Mestere működését követően, de akár azzal már egy időben is a budai műhelyek legképzettebb faragói közé tartoztak.⁶⁴ Több más, erősen töredékes budai sírkő köthető még ugyanehhez a stíluskörhöz a sisaktakarók és a betűformák hasonlósága alapján, elsősorban a Nagyboldogasszony-templom emlékéanyagából.⁶⁵ (22–24. kép)

A fenti emlékek – hasonlóan a 14–15. századi, magyarországi címeres sírkövek jelentős részéhez – sokkal szorosabb kapcsolatot mutatnak a délnémet–salzburgi vörösmárvány-faragás emlékéanyagával, mint bármely más terület sírköveivel. Takaróformálásuk jellegében ugyanakkor a hazai darabok a címer-sisak-sisakdíszes heraldikus kompozíció megjelenése óta már sok tekintetben függetlenedtek a példaképektől, és inkább az általános tendenciák párhuzamosságáról, mintsem közvetlen másolásról lehet

szó. A Stibor-síremlékeknek főművei pusztulása következtében a budaihoz hasonlóan csak apró mozaikkockákból összerakható salzburgi sírkőfaragás csekély számú, páncélos alakot ábrázoló emlékével, elsősorban Ernst der Eiserne herceg (†1424) reini síremlékével fennálló kapcsolatára Marosi Ernő mutatott rá.⁶⁶

A Stibor-síremlékek Mestere jelenlegi tudásunk szerint az egyetlen olyan sírkőfaragó volt az 1500 előtti Magyarországon, aki esetleg kőfaragójellel szignálta valamelyik művét: a székesfehérvári síremlék fej melletti címerpajzsán töredékes, finoman vésett vonalas, geometrikus jelzés található (elhelyezése furcsa, végső soron nem elképzelhetetlen utólagos, firkaszerű véset volta sem). Hasonló megjelölésre a délnémet–salzburgi szobrászkor sírkövein sem akad sok példa, azok is inkább későbbiek. A szobrásznak a mesterjeles szignatúra tükrözte öntudata nem lenne indokolatlan, hiszen ezek a faragványok, művészi színvonalukat tekintve, európai viszonylatban is jelentősek. E jelentőség korlátaira azonban rávilágít több nyugat-európai kollégának nemrég, az 1996. évi amszterdami művészettörténeti kongresszuson tanúsított meglepődése a Stibor-sírkövek általuk későinek tartott keletkezési idejét illetően. A Zsigmond-kori Magyarország általunk legjobb színvonalúnak, legjelentősebbnek tartott művészeti emlékei – úgy tűnik – sorra kiváltják ezt a reakciót: Michael Viktor Schwarz a budai szoborleletet keltezte egy negyed évszázadnyival korábbra⁶⁷, nemrég pedig a siklósi egykor Ágoston-rendi templom szentélyének kvalitásos falképdíszével kapcsolatban érkezett Olaszországból egy mintegy fél évszázadnyival korábbi keltezési javaslat.⁶⁸ Valamennyi esetre jellemző a magyarországi történeti viszonyok hiányos ismerete, illetve félremagyarázása.



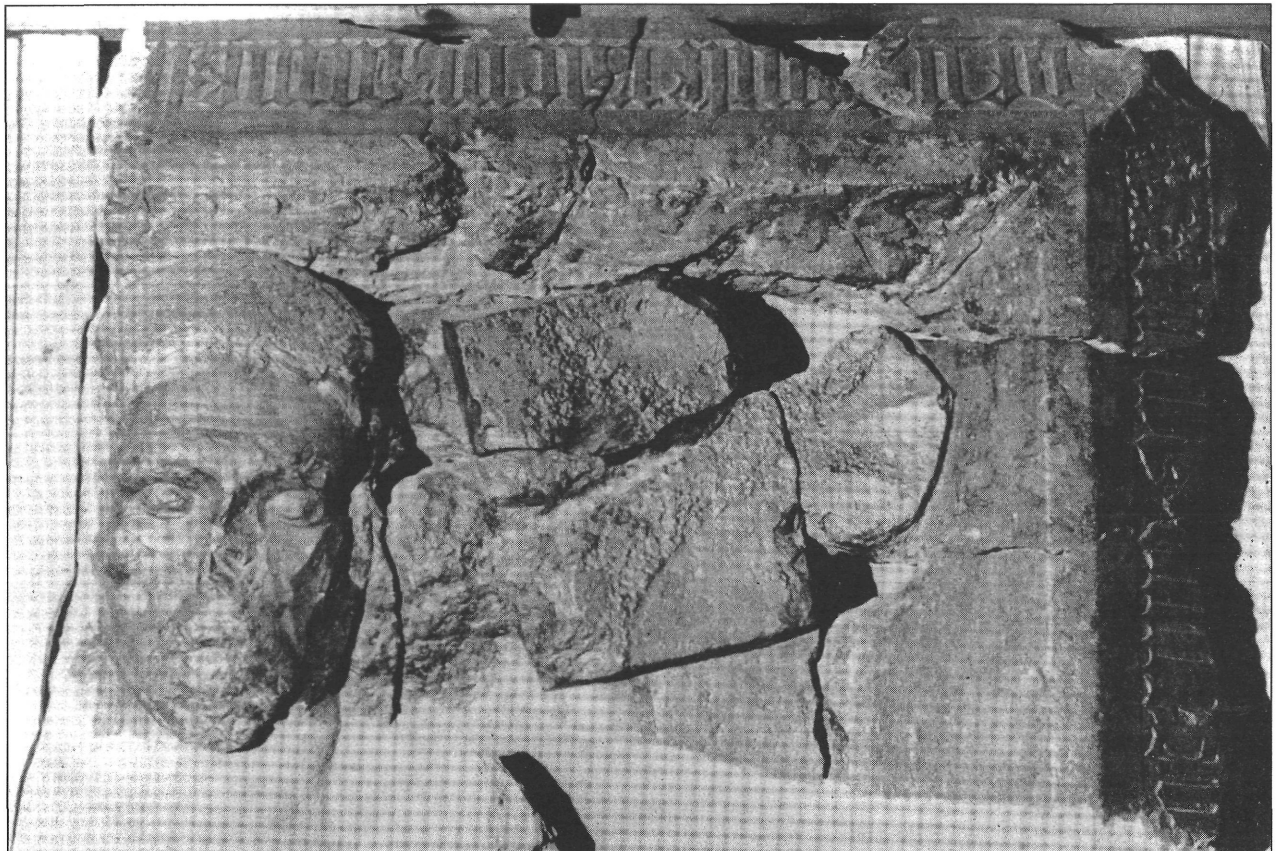
I. kép. Stiboricí (Bolondóci) II. Stibor (†1434) budai sírköve, BTM (fotó: OMvH, Fotótár)



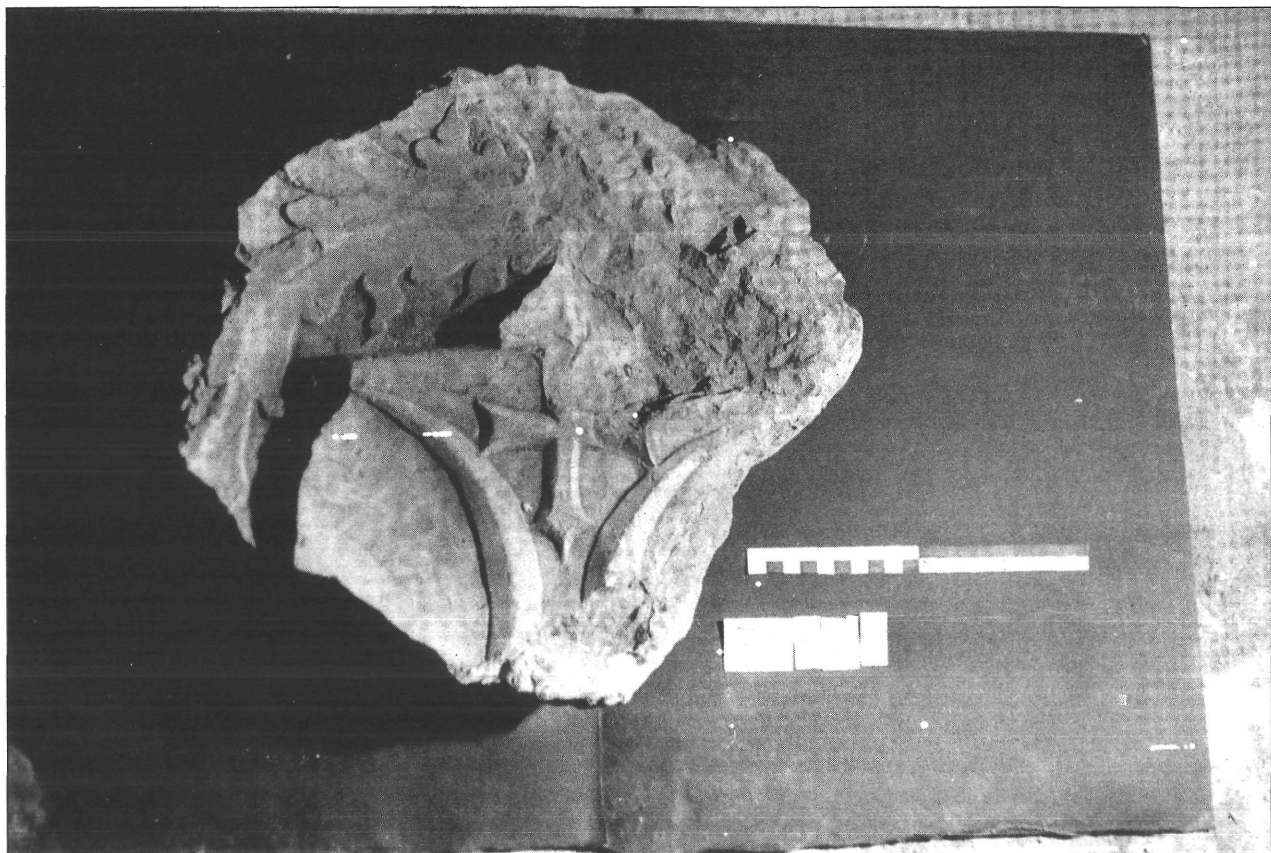
2. kép. Stiborici I. Stibor (†1414)
székesfehérvári sírkövének törzstöredéke,
Szent István Király Múzeum (fotó: OMvH, Fotótár)



3. kép. Síremléktöredékek a székesfehérvári városfalban,
Jukosics József 18. század végi rajza a Budai Ferences Kolostor
könyvtárában (reprodukció: Lővei Pál)



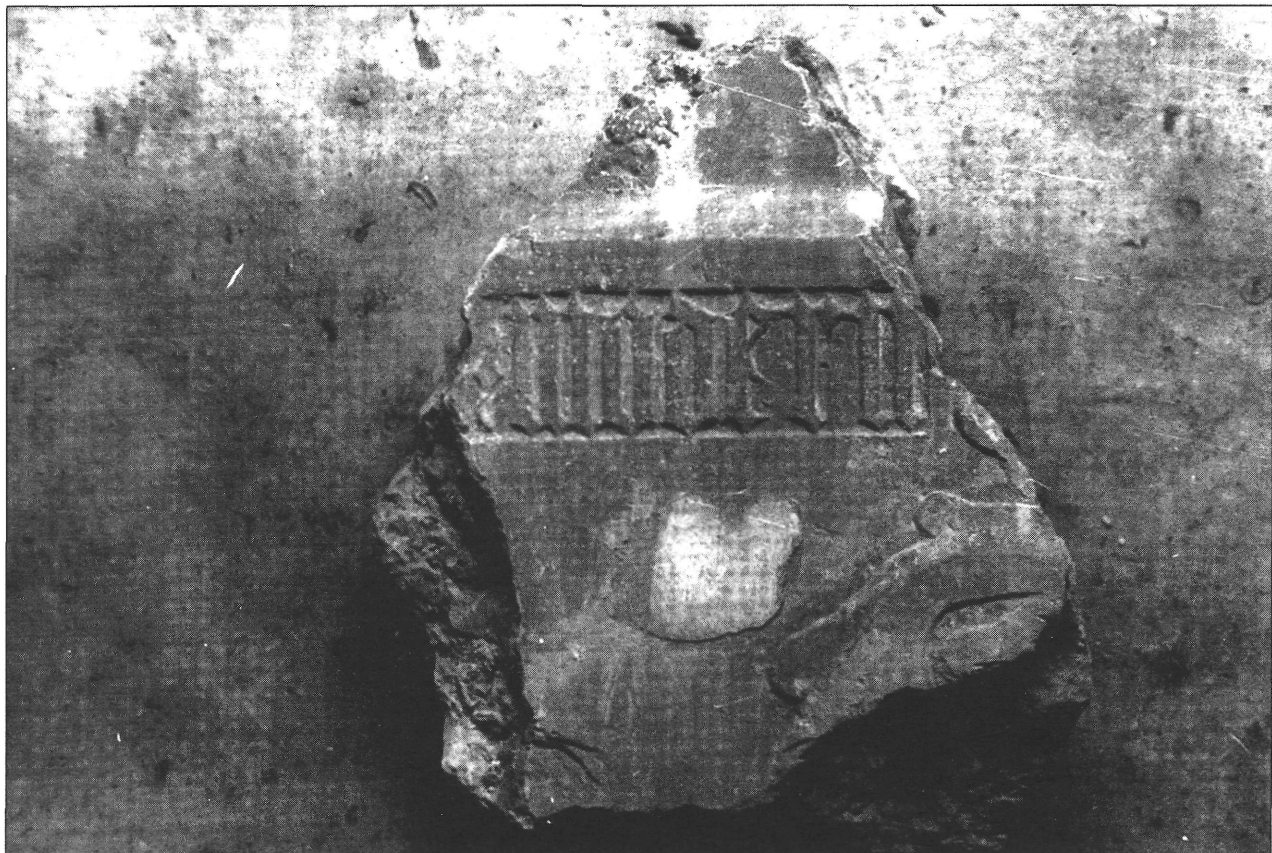
4. kép. Stiborici I. Stibor (†1414) székesfehérvári sírkövének fejtöredéke,
magántulajdon (fotó: MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, Makky György)



5. kép. Stibor-címeres sírkőtöredék Budáról, MNM (fotó: Lővei Pál)



6. kép. Női fejét ábrázoló töredék Budáról, BTM (fotó: BTM, Középkori Osztály)



7. kép. Sírkőtöredék Budáról, BTM (fotó: Lővei Pál)



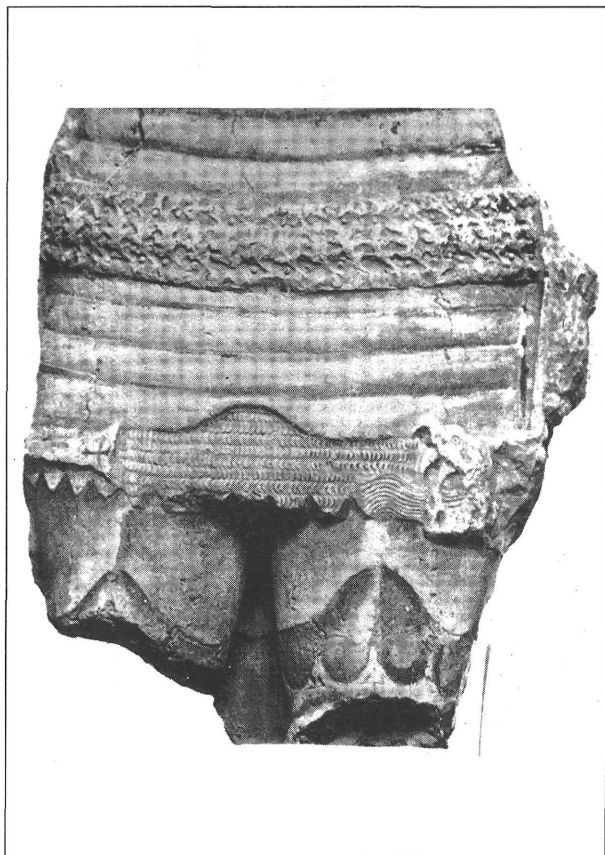
8. kép. Síremléktöredék Budáról, BTM (fotó: OMvH, Fotótár, Mihalik Tamás)



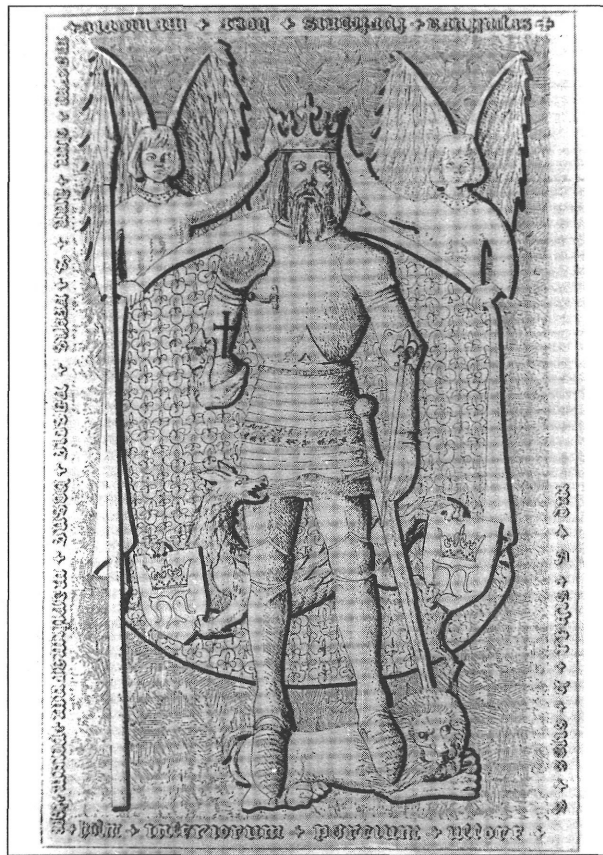
9. kép. Síremléktöredék a Fehérvári-rondellánál előkerülését követően, 1950. évi felvétel (fotó: BTM, Középkori Osztály)



10. kép. Mátyás király Nagybányán vert aranyforintja Kovács István kamaraispán címerével (SOÓS Ferenc: A magyar fém pénzek feliratai és címerei. Bp., 1998, 35. ábra alapján)



11. kép. Síremlék törzstörédeke a boszniai Bobovacról, Szarajevo (ANDELIĆ, 1973 nyomán)



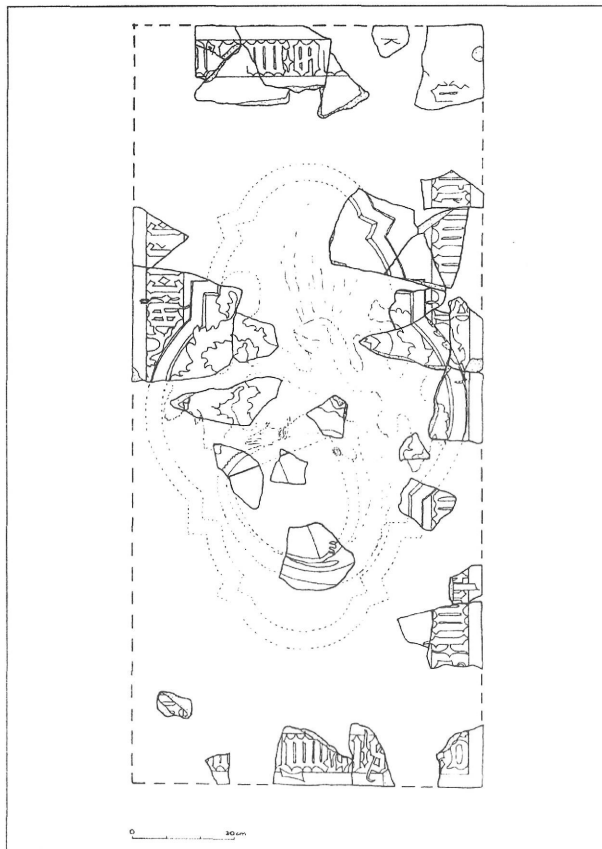
13. kép. Bosnyák királyi síremlék rekonstrukciós rajza (ANDELIĆ, 1973 nyomán)



12. kép. Síremlék sarka angyal ábrázolásával a boszniai Bobovacról, Szarajevo (ANDELIĆ, 1973 nyomán)



14. kép. Befejezetlen síremlék töredéke Budáról,
MNG (fotó: Lővei Pál)



15. kép. Töredékes sírkő Budáról (?),
MNM (rekonstrukciós rajz: Lővei Pál)



16. kép. Sírkőtöredék a budai domonkos kolostorból,
BTM (fotó: Surány László)



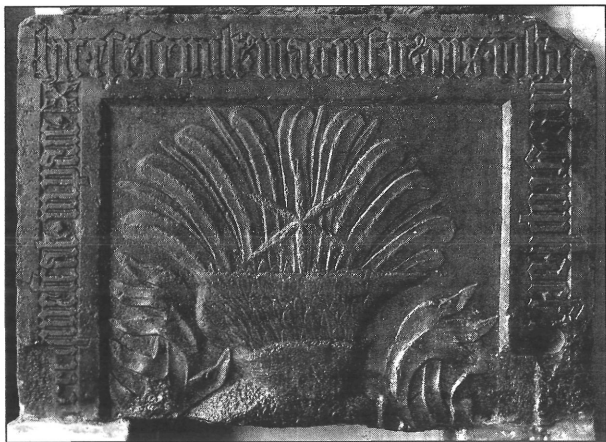
17. kép. Síremlék (?) töredéke Budáról,
BTM (fotó: BTM, Középkori Osztály)



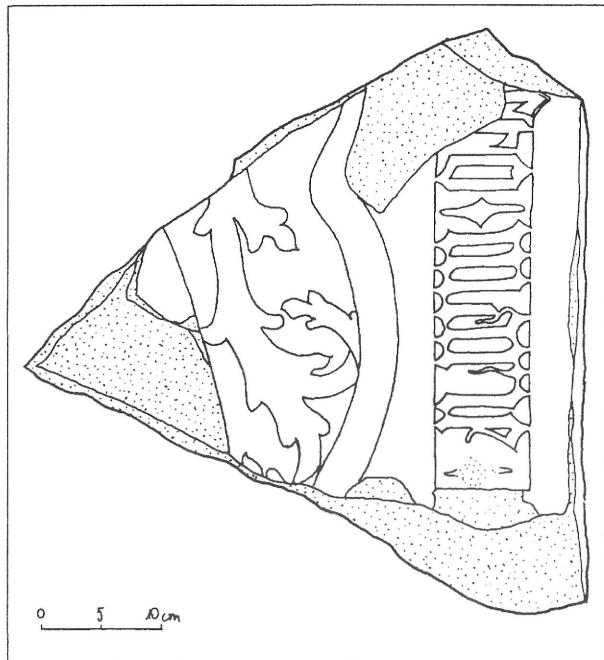
19. kép. Décsei Rohfi István fia János (†1420) zágrábi sírköve, Horvát Történelmi Múzeum (VALENTIĆ, M.: *Kameni spomenici Hrvatske XIII–XIX stoljeća*. Zagreb 1969. 28. alapján)



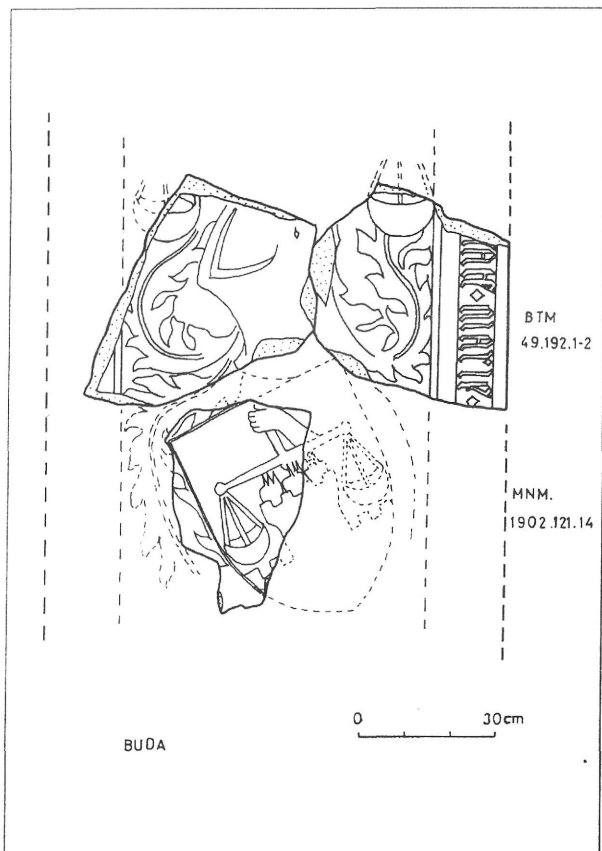
18. kép. Sírőtöredék 1436-os évszámmal Budáról, BTM (fotó: BTM, Középkori Osztály)



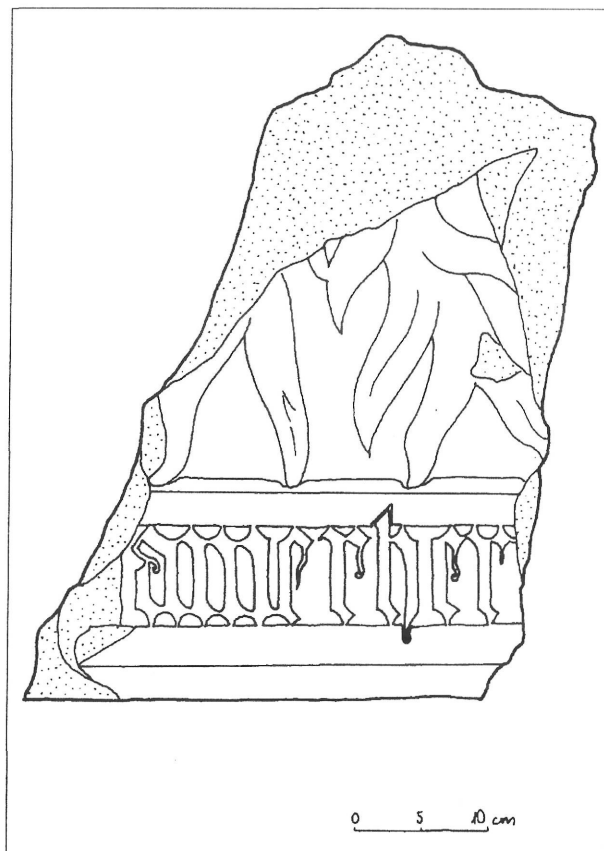
21. kép. Frangepán János (+1436) horvát bán budai sírlapjötredéke, MNM (fotó: BTM, Középkori Osztály)



22. kép. Sírkőtöredék Budáról, BTM (felmérési rajz: Lővei Pál)



23. kép. Sírkő töredékei Budáról, MNM és BTM (felmérési rajz: Lővei Pál)



24. kép. Sírkőtöredék Budáról, BTM (felmérési rajz: Lővei Pál)



20. kép. Perényi István (†1437) asztalnokmester rudabányai sírköve (fotó: OMvH, Fotótár)

- Mátyás király halálának 500. évfordulójára. Bp., 1990, 98.). Az 1460-as, 1470-es években fordul elő a forrásokban mint budai, kassai, nagybányai, nagyszebeni kamaraispán, budai polgár, budai bíró (HORVÁTH Tibor Antal–HUSZÁR Lajos: Kamaragrófok a középkorban. Numizmatikai Közlöny 54–55. 1955–1956, 30.; KUBINYI András: A kincstári személyzet a XV. század második felében. Bp., 1957, 113. jegyzet; HUSZÁR Lajos: Kamaragrófok a középkorban I. kiegészítés. Numizmatikai Közlöny 64–65. 1965–1966, 57.; BALOGH Jolán: A művészet Mátyás király udvarában I. Bp., 1966, 519., 520., 579., 587., 761.; POHL Artur: Hunyadi Mátyás birodalmának ezüstpénzei 1458–1490. A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete kiadása. Bp., 1972; A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei 1289–1556. I–II. Kivonatokban közzéteszi és a bevezető tanulmányt írta: JAKÓ Zsigmond. Budapest, 1990. Nr. 1763., Nr. 1768.) Fia 1479-ben csőrében patkót tartó struccot ábrázoló címet kapott, amely tehát a korábbi címetől különbözött, annak egy elemét azonban megőrizte (K. KOVÁCS László: Adatok a miskolci asvsi templom történetéhez. HOMÉ, 11. 1972, 64–66.; GYULAI Éva: Miskolci Kowach István címerlevele 1479-ből. Turul 69. 1996. 13–22.); vö., a címer felnagyított rajzával: SOÓS Ferenc: A magyar fémpénzek feliratai és címerai. Argumentum Kiadó/Magyar Numizmatikai Társulat. Bp., 1998, 48–49.
49. ANDELIČ. 88–95.: a monográfiára Feld István volt szíves felhívni a figyelmemet.
50. BTM I. sz. 55.51.1.: BERTALAN Vilmosné: Előzetes jelentés a Mária Magdolna templom ásatásáról. BudRég 22. 1971, 425., 427. (téves leltári számmal): LŐVEI Pál: A törött vörös mészkő – „vörös márvány” – a középkori magyarországi művészetben. Ars Hungarica 20. 2. 1992, 6. kép.; A töredék 1992-ben múzeumközi csere útján a MNG-be került, I. sz. 92.21.M: A magyar művészet századai a múzeumi gyűjtés tükrében. Új szerzemények a Magyar Nemzeti Galériában 1985–1992. [Bp.] 1993, 10. (11. tétel).
51. MÁLYUSZ. 111.
52. ANDELIČ. 97–98., egy töredékének képe: 95.
53. A sírlapnak több-kevesebb biztonsággal 33 meglehetősen kicsiny töredéke azonosítható a MNM Középkori Osztályán régi múzeumi anyagként 1970-ben részben beleltározott középkori faragványai között: I. sz. 70.81.1–2.c, 70.82.1–2.c, 70.107.c, 70.128.1–9.c, 70.129.c, 70.130.c, 70.132.c, 70.134.c, 70.135.c, 70.150.c, 70.152.c, 70.154.c, valamint 11 leltározatlan darab.
54. BTM Középkori Osztály, I. sz. 77.2.26. (a Hilton-szálló kerengőjében). felirata: „[qu]jagintesimo xx”.
55. BTM Középkori Osztály, I. sz. 600.
56. GEREVICH. 281.: ENGEL–LŐVEI–VARGA, 33.; LŐVEI–VARGA, 587., 591.
57. HORVÁTH, 1941, 21. 4*: XVII. kép.
58. KRALOVÁNSZKY Alán: A kerepesi későközépkori ezüstkincs. ArchÉrt 82. 1955, 190., 191.; ZSÁMBÉKY, 119.
59. Nagy Ildikó szóbeli közlése, vö.: ZSÁMBÉKY, 119.; A műhely anyagának két vésett rézlemezét kiállították a Zsigmond-kiállításon: ZSIGMOND, 1987, 2. 417–418. (Ö.10. kat. sz.).
60. MAROSI Endre: Vorläufige kunsthistorische Bemerkungen zum Skulpturenfund von 1974 in der Burg von Buda. ActaHAHung 22. 1976, 362.; MAROSI, Ernő: In: Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400. Europäische Kunst unter den Luxemburgern. Ein Handbuch zur Ausstellung des Schnütgen-Museums in der Kunsthalle Köln. Köln 1978, 2. kötet 453.; MAROSI, Ernő: Bemerkungen zur Architektur und Bau-skulptur der Parlerzeit in Ungarn. In: Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400. Europäische Kunst unter den Luxemburgern. Das internationale Kolloquium anlässlich der Ausstellung des Schnütgen-Museums in der Kunsthalle Köln. Köln, 1980, 138.; MAROSI, 110–111.; MAROSI, Ernő: Zu „Werkstatt” und „Künstler” in der Skulpturenreihe der Sigismundszeit von Buda. In: Der Meister von Großblöming. (Kiállítási katalógus) Österreichische Galerie [Wien], 1994, 58.
61. ENGEL Pál–LŐVEI Pál: A gerecsei vörösmárvány használata Zággrában és környékén a középkorban. In: Művészettörténeti tanulmányok Mojzer Miklós hatvanadik születésnapjára. A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve 1991, 47.; IX/1. kép.
62. ENGEL–LŐVEI–VARGA, 36–38.; 10–11. kép; LŐVEI–VARGA, I. 694–695.
63. ENGEL–LŐVEI–VARGA, 46–47.; 21–23. kép.
64. LŐVEI–VARGA, I. 695.
65. Sírköttöredék „[fe]sto marie” köriratrészlettel és karéjos kereten belül takarófoszlánnyal a Nagyboldogasszony-templom környékéről (BTM Középkori Osztály, I. sz. 254.3.): ZSIGMOND, 1987, 2. 300. (Sz.57. kat. sz.); tornyos várfal fölött mérleget ábrázoló címerű sírkő töredékei a Nagyboldogasszony-templom környékéről (MNM Középkori Osztály, I. sz. 1902.121.14.; BTM Középkori Osztály, I. sz. 49.192.1–2.); sírköttöredék „[c]amerher” köriratrészlettel és takarófoszlánnyal a Nagyboldogasszony-templom környékéről (BTM Középkori Osztály, a 254. vagy 255. I. sz. alatt szereplő számos töredék egyike).
66. MAROSI, 111.
67. SCHWARZ, Michael Viktor: Höfische Skulptur im 14. Jahrhundert. Entwicklungsphasen und Vermittlungswege im Vorfeld des Weichen Stils. Worms, 1986.; Kritikája: MAROSI Ernő: Szobrászat. In: ZSIGMOND 1987, 2. 253–254.; MAROSI, Ernő: Die Persönlichkeit Sigismunds in der Kunst. In: Sigismund von Luxemburg, Kaiser und König in Mitteleuropa 1387–1437. Beiträge zur Herrschaft Kaiser Sigismunds und der europäischen Geschichte um 1400. Herausgegeben von Macek, Josef–Marosi, Ernő–Seibt, Ferdinand. Warendorf, 1994, 265–267.
68. A fiatal restaurátor hölgy, Claudia Piovano szakdolgozatában foglalkozott a siklósi együttesel: LŐVEI Pál beszámolójára – A siklósi plébániatemplom szentélye és középkori falképei. MSZ 5. 1995, 177–214. – reflektáló cikke: A siklósi plébániatemplom szentélyének falképei. Újabb nézőpontok a falképek keletkezési idejének meghatározásához. Stilisztikai problémák. MSZ 7. 1997, 65–94

IRODALOMJEGYZÉK

- ANDELIČ=ANDELIČ, Pavao: Bobovac i Kraljeva Sutjeska. Stolina mjesto bosanskih vladara u XIV i XV stoljeću. Sarajevo, 1973.
- DERCSÉNYI, 1942=DERCSÉNYI Dezső: A székesfehérvári bazilika kőfaragványai. In: Emlékkönyv Gerevich Tibor születésének 60. évfordulójára. Budapest, 1942.
- DERCSÉNYI, 1943=DERCSÉNYI Dezső: A székesfehérvári királyi bazilika. Bp., 1943.
- ENGEL=ENGEL Pál: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387–1437). Bp., 1977.
- ENGEL–LŐVEI–VARGA=ENGEL Pál–LŐVEI Pál–VARGA Lívia: Zsigmond-kori bárói síremlékeinkről. ArsHung 11. 1983, 21–48.
- GEREVICH=GEREVICH László: Budapest művészete a későbbi középkorban a mohácsi vészig. Budapest története 2. Bp., 1973, 241–334.
- HORVÁTH, 1932a=HORVÁTH Henrik: Buda a középkorban. Bp., 1932.
- HORVÁTH, 1932b=HORVÁTH Henrik: A Fővárosi Múzeum Kőemléktárának leíró lajstroma. Bp., 1932.
- HORVÁTH, 1941=HORVÁTH Henrik: Középkori budai fejek. Bp., 1941.
- LŐVEI=LŐVEI Pál: Síremlékszobrászat. In: Művészet Zsigmond király korában 1387–1437. 2. Katalógus. Bp., 1987, 277–303.
- LŐVEI–VARGA=LŐVEI Pál–VARGA Lívia: Síremlékek. In: Magyarországi művészet 1300–1470 körül. I. Bp. 1987, 334–342, 459–466, 587–593, 694–701. (II.: képek)
- MÁLYUSZ=MÁLYUSZ Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437. [Bp.] 1984.
- MAROSI=MAROSI Ernő: A XV. századi budai szoborsorozat művészettörténeti helye. In: Zolnay László–Marosi Ernő: A budavári szoborlelet. [Bp.] 1989, 81–127.

1. Reiszig Ede levelező tag voltáról a Műemlékek Országos Bizottsága névsorai nem adnak hírt, vö. A Magyarországi Műemlékek Ideiglenes Bizottsága tisztségviselői és tagjai (1872–1949). Összeáll.: GRANASZTÓINÉ GYÖRFFY Katalin. In: A magyar műemlékvédelem korszakai – Tanulmányok. Szerk. Bardoly István, Haris Andrea. Művészettörténet – Műemlékvédelem 9. Bp., 1996, 267–276.
2. OMvH Könyvtára, MOB Iratok 1907.503.
3. OMvH Könyvtára, MOB Iratok 1907.502.
4. ENGEL, 51.: ENGEL–LŐVEI–VARGA, 34.
5. Fremdenblatt, 1907. VII. 26.
6. Például Dobringer Miklós sírköve (MNM Középkori Osztály, ltsz. 1875.270.)
7. Említi: GEREVICH, 281.
8. Istvánfi Gyulának tartozom köszönettel, amiért felhívta a figyelmet arra az építési naplóra, amely a Szent István-szobor alapozásáról tudósít (BTM, Kiscelli Múzeum, 52.41.3452.). Ennek 1907. október 7-én kelt bejegyzése alaprajzban és metszetben ábrázolja a szobor 9x10 m alapterületű alapgödörét. Ez alatt egy eltérő tájolású, alóla részben ki is lógó, szabályos deltoid formájú, jelentős mélységű (a járószint alatt 6 és fél méterre volt a vízszintes alja), nagyjából 6x7.5 m befoglaló méretű, nyilván korábbi gödört tüntettek fel, amelynek alján két további, akár sírgödörként is interpretálható, függőleges falú mélyedést ábrázoltak, a mélyebb alja 185 cm-re esett a nagy gödör aljától.
9. Vö.: Hollenzer László (1870–?) műemléki fotográfus emlékkiállítás 1990. június 22.–augusztus 20. A katalógust írta és szerkesztette: PLANK Ibolya.
10. OMvH Könyvtára, Iktatókönyv 1908. 65. tétel, II/6. (az eredeti iratot később kiseleztezték).
11. KIESZKOWSKI Jerzy: Nagrobek Jana Scibora w Budzie. Kraków 1913. (különlenyomat a History Sztuki w Polsce 9. kötetéből). A későbbiekben egyébként a sírkő alig szerepelt a lengyelországi szakirodalomban (nem véletlenül, hiszen semmilyen lengyel művészeti kapcsolatának nincsen nyoma), vö.: MROZOWSKI, 88.: 107. jegyzet.
12. A Műemlékek Országos Bizottságának működése az 1903–1911. években. Magyarország Műemlékei 3. Bp., 1913, 257.
13. Ő is leltározta be: BTM Középkori Osztály, ltsz. 139.
14. HORVÁTH, 1932a.
15. HORVÁTH, 1932b. 21. (139. sz.).
16. Dl. 88061.
17. BTM Középkori Osztály, ltsz. 245.: HORVÁTH, 1932a, 31., kép a 40. oldalon; LŐVEI–VARGA, I. 465., 591.; II. 636. kép.
18. BTM Középkori Osztály, ltsz. 239.: HORVÁTH, 1932a, 31., kép a 40. oldalon; VERNEI–KRONBERGER, 33., 69. (150. jegyzet); 5b kép; LŐVEI–VARGA, I. 698–699.; II. 1684. kép.
19. Horváth Henrik nyomán korábban 1433-as halálórási évszám szerepelt a szakirodalomban. A sírkő meghatározásának problémáihoz is I.: LŐVEI, II. 298–299. (Sz.55. kat. sz.).
20. HORVÁTH, 1932a 26–27., 31.: a Borbála-sírkövel kapcsolatban ennek kritikája: TÓTH Sándor: Veszprémi középkori sírkőtöredékek. VMMK 2. 1964, 168–169.
21. Szent István Király Múzeum ltsz. 5863.; MAROSI Arnold: Múzeumunk fejlődése. Fejérmegyei Napló 31. 1924. VI. 22., vasárnapi melléklet 2.
22. A Hunyadiak korából zászlós urat ábrázol: Fejérmegyei Napló 31. 1924. II. 24. (vö.: DERCSÉNYI, 1943. 125. [98. kat. sz.]).
23. M. A. [Marosi Arnold]: Adatok Székesfehérvár kőemlékeihez. Székesfehérvári Szemle 2. 1932. 7–9. sz. 49.
24. Magyar Művészet 6. 1930, 409.
25. VERNEI–KRONBERGER, 32.: HORVÁTH, 1941. 4*.
26. DERCSÉNYI, 1942, 40.; DERCSÉNYI, 1943, 102–103.; A két sírkő mesterazonosságát a későbbiekben elfogadta Gerevich László is: GEREVICH, 281.
27. Budai Ferences Kolostor könyvtára, J. 2. 16. Collectae a P. Joseph Jakosics, 37. kötet: Antiquitates, 1. lap.; DERCSÉNYI, 1943. 31. kép.; LŐVEI Pál: Római és középkori kőfaragványok 18. századi rajzai a ferences levéltárban. Pavilon 2–3. 1990, 8–11.
28. DERCSÉNYI, 1943, 103.; Dercsényi azonosítását átvette: FITZ Jenő: A középkori Székesfehérvár. Székesfehérvár, 1956. 10.; FITZ Jenő: A székesfehérvári középkori bazilika. Székesfehérvár, 1958 [2. kiadás], 23.; KRALOVÁNSZKY Alán: A székesfehérvári középkori bazilika. Székesfehérvár, 1966, 12.; ENTZ Géza: Székesfehérvár és Sopron építészeti megjelenése a 15. században (1390–1470). TSz 27. 1984, 392.
29. YBL Ervin: Niccolo Valori székesfehérvári síremléke. Magyar Művészet 15. 1948, 252.: Ybl azonosítását feltételelesen átvette: NAGY Árpád: Székesfehérvári királysírok. ArsHung 3. 1975, 318.
30. GEREVICH, 281.
31. LŐVEI–VARGA, I. 695.
32. A másik darab lelőhelyének tájékán előkerült, közműfektetés során gondatlanul széttört és a törmelékkel együtt kihányt faragványt Kőrösi Jenő mentette meg, és a darabokat összeragasztás után házának kapualjában állította fel.
33. ENGEL–LŐVEI–VARGA, 31–32.
34. WENCZEL Gusztáv: Stibor vajda. Életrajzi tanulmány. Bp., 1874, 29–30.; Magyar életrajzi lexikon 2. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp., 1969, 658.
35. MÁLYUSZ, 253–254.
36. ENGEL–LŐVEI–VARGA, 35.; 590–591.; LŐVEI, 282.
37. Fejtöredék (rég. ltsz. MNM 1896.13.4.): BTM ltsz. 601.: feliratos töredék (rég. ltsz. MNM 1896.13.3.): BTM ltsz. 603.a; lappangó töredék (rég. ltsz. MNM 1896.13.5.): BTM ltsz. 603.b; címeres töredék (rég. ltsz. MNM 1896.13.6.): MNM ltsz. 70.84.c.; LŐVEI Pál–VARGA Livia: A Stibor család egy nőtagjának síremléke. In: ZSIGMOND, 1987, II. 293–294. (Sz. 49. kat. sz.).
38. Személyére: FÜGEDI Erik: A 15. századi magyar arisztokrácia demográfiai viszonyai. Történeti Statisztikai Évkönyv 1963–1964, 38.: a kérdést Engel Pállal vitathattam meg, segítségéért köszönettel tartozom.
39. LŐVEI–VARGA.
40. JANKOVICH Miklós: Budai Várban talált régi gazdag sírboltról, s benne hihetőleg helyhezetett Katalin királyné, Podiebrad' leánya' teteméről. Tudományos Gyűjtemény 2. 1827. 2. 42–61.; vö.: NAGY Emese: Jankovich Miklós régészeti és műemléki tevékenysége. In: Jankovich Miklós, a gyűjtő és mecénás (1772–1846). Szerk. Belitska-Scholtz Hedvig. Bp., 1985, 132–133.
41. PATAKI, 246.
42. PAPROCKI, 230–235.
43. LŐVEI Pál: Iseretlen sírköve. In: ZSIGMOND, 1987, 2. 294–295. (Sz.50. kat. sz.): A közlés nyomán a faragványt a lengyelországi szakirodalomban is említette, a 15. század első éveiből való keltezéssel, meg sem kísérelve az elhunyt személyének feloldását: MROZOWSKI, 20.
44. A fénykép közlése: ZSIGMOND, 1987, 2. (Sz.50. kat. sz.).
45. Az adatért Végh Andrásnak tartozom köszönettel, ő hívta fel a figyelmemet egy a bontásról-ásatásról a BTM Középkori Osztálya Fotótárában található fényképre (ltsz. 2101., kelte: 1950. márc. 31.). A felvételen a kőlap enyhén ferde vonalú, alsó törésvonala mentén öt olyan töredéket tudok megkülönböztetni, amelyek ma hiányoznak, de a 44. jegyzetben hivatkozott fényképen szereplő részletek közül jó pár hiányzik róla.
46. Jelenlegi állapotában, hat töredékből összeragasztva, alsó részén törésfelületet mutat. A BTM Középkori Osztálya Fotótárában említett fényképe szerint azonban megtalálását követően még további mintegy tucatnyi kisebb-nagyobb darabja is megvolt. Az egyik nagyobb darabon a mélyített háttérű, hármas fülkével tagolt mező alsó, széles lemez alkotta lezárása látható, amelyre ráfuttott a fülke-architektúra függőleges osztója.
47. PAPROCKI, 98.
48. A Mátyás király Nagybányán vert aranyforintjain, garasán, denárán, obulusán, budai veretű garasán és denárán megtalálható, háromszögpajzsban patkóra ültetett keresztet ábrázoló mesterjegyre Soós Ferenc hívta fel a figyelmemet, az ő szívességének köszönhetem az alábbi adatokat is. A Miskolc melletti Besenyőről (Szirmabesenyő) származó Kovács Istvánt Mátyás 1464-ben nevezte ki Kassára harmincad- és kamaraispánnak (KUBINYI András: A Mátyás-kori államszervezet. In: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv

- MROZOWSKI=MROZOWSKI, Przemisław: Polskie nagrobki gotyckie. Warszawa, 1994.
- PAPROCKI=PAPROCKI, Bartosz: Herby rycerstwa polskiego (1. kiad. 1584). Kraków, 1858.
- PATAKI=PATAKI Vidor: A budai vár középkori helyrajza. BudRég 15. 1950. p.
- VERNEI-KRONBERGER=VERNEI-KRONBERGER Emil: Magyar középkori síremlékek. Bp., 1939.
- ZSÁMBÉKY, 1983=ZSÁMBÉKY Mónika: 14–15. századi magyarországi kincsleletek. MűÉ 32. (1983), 105–128.
- ZSIGMOND, 1987=Művészet Zsigmond király korában 1387–1437.